

Gelvonų krašto dainuojamosios tradicijos ypatumai

Daiva Vyčinienė

Lietuvos muzikos ir teatro akademija

Etnomuzikologijos mokslas pastaruoju metu vis daugiau dėmesio skiria muzikinių dialektų tyrimams. Taikant sinchroninį ir diachroninį tyrimo metodus, bandoma nustatyti muzikinių dialektų ribas (kurios, beje, ne visuomet sutampa su kalbos dialektų ribomis; manoma, kad muzikos dialektas yra konservatyvesnis, išsaugojęs daugelį reliktyvių formų), pastebėti jų kaitą, analizuoti ribinių teritorijų muzikinį folklorą, kelių dialektų persipynimą ir pan.

Ištirti ir apibūdinti vieno kurio nors valsčiaus muzikinį folklorą nėra paprasta. Dažniausiai vieno valsčiaus teritorijoje gyvuojantis folkloras priklauso gerokai didesnei vienodo muzikinio stiliaus teritorijai. Tiesa, nepaisant visam muzikiniam dialektui bendrų dėsningumų, neretai esama ir savitų reiškinių, būdingų tik tam tikrai apibrėžtai teritorijai (tarkime, valsčiui arba dar mažesniai teritoriniam vienetui). Norint juos pastebėti, visų pirma reikia būti susipažinusi su aplinkinių teritorijų muzikiniam folklorui būdingais bruožais. Deja, tokių lokalių tyrimų lietuvių etnomuzikologijoje labai trūksta. Nepakankamai yra ištirtos ir Gėlvonų valsčiui artimos teritorijos. Todėl straipsnis kol kas nepretenduoja į nuodugnius gelvoniškių muzikinio folkloro tyrimus, nors šis kraštas neabejotinai vertas atskiro etnomuzikologų dėmesio.

Muzikiniu požiūriu Gelvonų krašto dainos yra ypač įdomios. Čia susipina įvairūs muzikos stiliai: monofonija (dalis vienbalsių melodijų artimos dzūkų monofonijai, dalis sudaro savitą šios teritorijos melodijų grupę), homofonija ir polifonija (sutartinės). Visapusišką šio krašto žanrų ir stilių įvairovę geriausiai atspindi anksytvieji (1935 m.) Juozo Kartenio užrašymai.

Ypač svarbios ir etnomuzikologijos mokslui reikšmingos J. Kartenio pastabos, kurių gausu beveik prie kiekvienos dainos. Iš jų galime spręsti apie XX a. pirmojoje pusėje Gelvonų valsčiuje gyvavusius, dabar jau išnykusius, savitus dainavimo būdus: daugiabalsį (dvibalsį) dainavimą, vienam iš balsų bosuojant dviem garsais¹, ir heterofoninį dainavimą, kurį J. Kartenis apibūdino savaip: „*Dainuojama unisonu, kuris kartais išsiplečia ir į šalutines melodijas*“ (23)*, LTR 651(29); „*Dainuojama dviem ar keliomis šalia viena kitos einančiomis melodijomis*“ (13), LTR 651(56, 59); LTR 649(21) ir kt.; „*Dainuojama vienu balsu, kuris vietomis išsiskiria, žinoma, jeigu daugelis dainininkų dainuoja, lyg ir į antrą melodiją*“ (34); „*Dainuojama unisonu, kuris pereina į terciją, ir taip eina pakaitomis: unisonas, tercija ir t. t.*“ LTR 651(57) ir pan.

Reikšmingos J. Kartenio pastabos prie tų melodijų, kurios yra tarsi „tarpinės“ tarp vienbalsės ir daugiabalsės faktūros. Atrodytų, kad kai kurioms jų reikėtų pritari. Tuo tarpu kitokių jų atlikimo būdą (arba anksčiau buvusią šiek tiek kitokią intonacinę sandarą) liudija

¹ Apie šį atlikimo būdą plačiau žr.: Kapičiauskaitė (Visackienė) R. *Juozas Kartenis ir jo surinktos dainos* (diplominis darbas, rankraščio teisėmis), Vilnius, 1993; Visackienė R. *Liudies kūryba*, IV, Vilnius, 1996, p. 225–226; Vyčinienė D. *Raguvos dainų melodikos ir dainavimo stiliaus ypatumai*, *Raguva*, Vilnius, 2001, p. 819–829.

* Jei daina skelbiama šioje knygoje, nurodomas ne jos archyvinis šifras, o eilės numeris dainų publikacijoje. *Red. pastaba.*

J. Kartenio pastebėjimai: „*Seniau buvo dainuojama vienu balsu*“ LTR 651(46); „*Šią dainą dainuodavo tercija turavojant. Seniau esą buvusi vienu balsu dainuojama*“ LTR 651(45). Beje, dalis melodijų, kurios, atrodo, galėtų (arba privalėtų) būti monofoninės, anot Kartenio, palydimos bosuojančio balso, pvz., „*Skrenda vanagas*“ (19), arba net pritariamos tercijomis (etnomuzikologo akimis tai atrodo visiškai neįmanoma!), pvz., kvarttoninės dermės, laipsniškų intonacijų melodija „*Tu rūtele, tu žalioji*“ LTR 650(15), kvinttoninės dermės „*Motule tu mano*“ LTR 649(16) ir kt.

Vertingi ir J. Kartenio asociatyvūs pastebėjimai: „*Dainuojama pritariant IV ir I triskambių laipsniais. Gaunamas išpūdis griežiančio smuiko su basedle*“ LTR 649(27); „*Dainuojama pritariant IV ir I triskambių laipsniais. Gaunamas išpūdis griežiančių dviejų smuikų*“ LTR 649(25); „*Šita dainuška, matyt, buvo dainuojama kartu su šokio muzika (šiuo atveju – polka). Tai bus šokio priedainis. Dainuojama, kiek numanau, vienu balsu, nes jos nedainuodavo iš karto keli dainininkai, bet tik vienas; „solo“ traukdavo*“ LTR 650(49) ir kt. Ypač detaliai ir vaizdžiai aprašytas vienos talalinės atlikimas (pilną pastabą žr. po 51): „*[...] visas chrr-chi puftė anatato sudaro bosijimo išpūdi. Imituojama polka, grojama kelių instrumentų: ir melodija vedama, ir bosijama*“.

Beje, galima manyti, kad šie nemuzikalūs, tiesiog „nepadoriai“ artikuluojami garsai lietuvių dainuojamojoje tradicijoje nėra atsitiktiniai ar tik keliantys juoką. Tai rodytų jų gausa archajiškos kilmės dainose apie oželį (tik šių dainų tekstuose dažniausiai neatspindėta minėtų garsų atlikimo specifika: iš žodinių mėgdžiojimų „*ukum p(b)ukum*“, „*muki tpruki*“ ir pan. sunku spėti apie originalų jų išgavimo būdą). Tad J. Kartenio kruopščiai užfiksuota savita artikuliacija tampa ypač vertinga, skatinanti nuodugnius lyginamuosius šio reiškinio tyrimus².

Vėlesnių ekspedicijų (pvz., LTSR valstybinės konservatorijos, dabar Lietuvos muzikos ir teatro akademijos, 1966 m. ekspedicijos) medžiaga, lyginant ją su J. Kartenio sukauptąja, jau nebėra tokia įvairi ir savita, nors esama ir originalių muzikinio folkloro pavyzdžių.

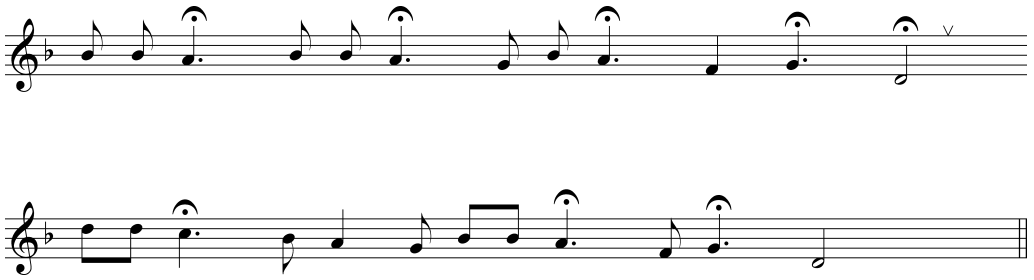
Pabandykime trumpai apžvelgti Gelvonų valsčiaus dainuojamąją tradiciją, pradėdami nuo seniausių jos klodų. Archajiškam vienbalsių melodijų klodui priklausytų raudos (mirusiųjų garbstymai ir vestuvių verkavimai), rugiapjūtės, linarūtės bei vestuvių apeiginės dainos.

Kaip ir daugeliui rytų Aukštaitijoje užrašytų laidotuvių raudų (kurių, lyginant su Dzūkija, užrašyta nedaug), gelvoniškių raudoms būdinga mažosios tercijos intonacija. Beje, šiame krašte raudų terctoninė dermė praplečiama subkvarta (ji gana būdinga ir Gelvonų apylinkių vienbalsių dainų melodikai). Terctoninė dermė su ryškia subkvartos atrama (bei subsekunda) būdinga ir vestuvių verkavimui „*Jūs cigonėliai, jūs pajuodėliai*“ (61).

Verkavimas žinomas rytų Aukštaitijoje: Utenės, Zarasų, Kūpiškio, Anykščių, Ukmergės, Kaišiadorių apylinkėse. Įdomu, kad Gelvonų melodija savo dermine intonacine struktūra yra ypač artima variantui, apie 1858 m. Antano Barausko užrašytam Anykščių apylinkėse³:

² Žymus istorinės lyginamosios literatūrologijos atstovas Aleksandras Veselovskis, tirdamas įvairius sinkretizmo atvejus, dar XX a. pradžioje atkreipė dėmesį į savitą dainų atlikimą Polinezijoje (Tutuila): merginoms šokant, vieni dainuoja linksmą dainą, kiti išgauna kažkokius gerklinius garsus, panašius į kriuksėjimą (Веселовский А. *Историческая поэтика*, Ленинград, 1989, с. 158).

³ Ši melodija skelbta Ambraziejaus Pranciškaus Koszarzevskio-Kašarausko rankraštyje „Litvanica czyli wiadomości o Litwie“ (1862–1864 m., saugoma NMB, f. 24-25, p. 131b).

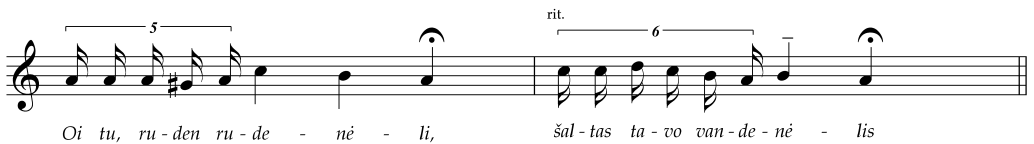

Vertingos šios J. Kartenio pastabos prie verkavimo:

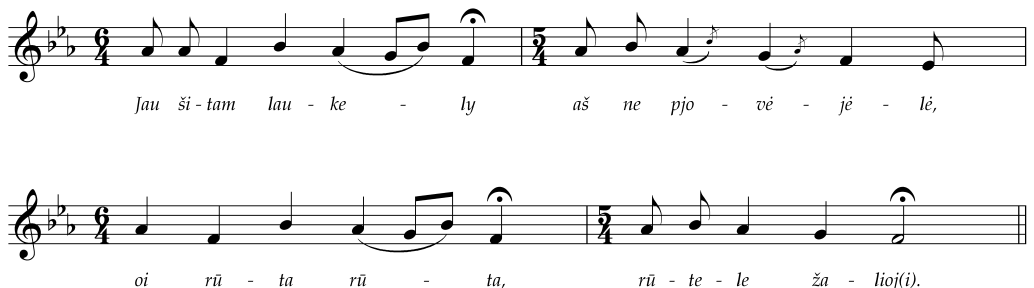
„Kad visų šitų koliojimų [keiksnojimų] žmonės neužgirstų, jaunojo muzikantas pradeda labai smarkiai groti. Jaunoji toliau rauda: „Gražiau mano tėvelio kiaulelė žvigiuoja, nekaip tavo, cigoneli, skripkelos skripkuoja [...]“. Šita rauda yra užsilikusi iš senovės vestuvių papročių. Ją raudodavo jaunoji, kada atvažiuodavo jaunasis su savo palydovais pas jaunąją – prieš šliūbą“ (61).

Šios išsamios pastabos patvirtina Lietuvoje (kaip ir kai kuriuose slavų kraštuose) buvus sąmoningą skirtingų muzikos faktūrų (šiuo atveju – verkavimo ir smuiko muzikos) derinimą apeigose (beje, A. Baranausko užrašytas verkavimas taip pat buvo atliekamas kartu griežiant smuikui).

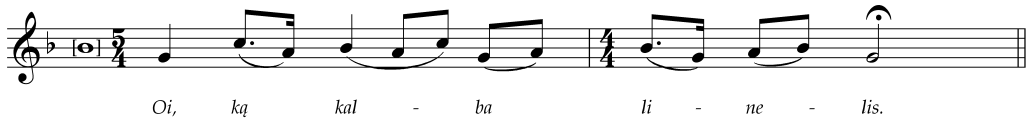
Gana gausiai užrašyta rugiapjūtės dainų. Jos skirtinos keletui melodinių tipų. Terctoniniam melodijos tipui priklauso keletas versijų. Viena jų – minorinio pobūdžio dzūkiškoji, pvz., „Oi tu, ruden rudenėli“ LTR 650(20) – reta archajiška dveilė melodija su pabrėžtu II laipsniu:

Kita – minorinio pobūdžio versija, žinoma apie Širvintas, Molėtus, Zārasus, Švenčionis, Ignalina, Ūkmergė, Kaūnā, Priēnus ir kt. (pvz., „Pabėk, bareli“ LTR 649(49) ir „Jau šitam laukely aš ne pjovėjėlė“ LTR 650(56) – versija su priedainiu „Oi rūta rūta, rūtele žalioji“):

dys „Oi, ką kalba linelis“ LTR 651(26). Tai archajiška vienaeilės formos melodija, skirtina ankstyvajam monofonijos raidos etapui:

Jam artimos terctoninio melodinio tipo minorinio atspalvio versijos žinomos pietų Dzūkijoje („Bėdavojo linelis“ DzM 79a, „Oi, kūkalis kūkalis“ DzM 79b).

Iš daugelio įvairių vestuvinių dainų melodijų išsiskiria jaunosios graudinimo daina „Didelis baras, ne visas dvaras“ (21). Archajiška forma (trumpos eilutės, trieilė strofa) bei melodikos sandara rodo seną šios apeiginės dainos kilmę. Melodija yra sekundkvarcinio tipo (mažorinio pobūdžio) su subsekunda. Jos versijos (mažorinio arba minorinio atspalvio) gana gausiai užrašytos Švenčionių, Ignalinos bei Gervečių apylinkėse.

Greta archajiškos sandaros vienbalsės faktūros melodijų gyvuoja ir vėlesnės monofoninės dainos. Anot etnomuzikologės Laimos Burkšaitienės, daug dėmesio paskyrusios Aukštaitijos muzikiniam dialektui tirti, vėlesnių monofoninių dainų paplitimo židiniai yra Aukštaitijos rytuose (Bagaslaviškis, Mūsninkai, Gėlvonai) ir šiaurės rytuose (Rokiškio rajonas)⁶. Taigi Gelvonai laikytini vienu iš vienbalsių dainų paplitimo Aukštaitijoje arealų. Norėčiau priminti, kad etnomuzikologijoje ilgai vyravo nuomonė, kad vienbalsumo židiniu Lietuvoje laikytina Dzūkija, muzikiniu požiūriu artimiausi jai regionai – Mažoji Lietuva ir Užnemunė. Gelvoniškių vienbalsių melodijų dermės gana įvairios. Nemaža dalis jų – minorinio atspalvio, pvz.: „Oi tu, motule“ LTR 649(52), „Oi tu ažuolai“ LTR 651(59), „Pas mano tėvelį“ (13), „Gieda gaideliai, giedos ir antri“ (4), „Vidury marių sedulėlė“ (36), „Oi Dieve mano“ LTR 651(56), „Oi siuntė siuntė“ LTR 649(41), „Gale svirno liepužėlis“ (33), „Pūsk, vėjeli, nešk vandenėlį“ (23), „Užaugo berželiai“ (30), „Aš pasėjau avižų“ (5), „Kai aš buvau mažas“ LTR 650(21), „Už balto stalo sėdėjau“ LTR 651(55), „Nedėlios ryteli“ LTR 650(31), „Oi, grūdi liūdi“ LTR 651(24), „O kai aš buvau“ LTR 650(55), „Anksti rytą atsikelsiu“ LTR 650(62), „Nuo putino, nuo aviečių“ LTR 651(44), „Saulutė tekėjo“ LTR 651(42) ir kt.:

Beje, daugelis šių melodijų, pagal J. Kartenio pastabas, turėjo būti dainuojamos heterofoniškai:

⁶ Burkšaitienė L. Aukštaičių liaudies dainų melodijos, *Aukštaičių melodijos*, parengė Laima Burkšaitienė ir Danutė Krištopaitė, Vilnius, 1990, p. 25.

„Dainuojama dviem ar daugiau melodijom, einančiom greta viena antros ir vietomis susikertančiom. Paprastai kitų melodijų nėra nusi-stovėjusių: kiekvienas dainininkas savotiškai ją kuria, prisitaikydamas prie bendro dainos charakterio“ (4) ir kt., pvz., (13, 36) LTR 649(41, 52), LTR 651(56, 59, 63).

Matyt, tokio būta senovinio grupinio vienbalsių melodijų atlikimo būdo, kuris pas-taruojų metu net ir daugelį relikėtų išsaugojusioje Dzūkijoje baigia išnykti, užleisdamas vietą vienbalsiam unisoniniam arba daugiabalsiam dainavimui (vienas balsas veda, kiti pritaria).

Keletas minorinio atspalvio melodijų, pagal J. Kartenio pastabas, buvo dainuo-jamos bosuojant. Šios melodijos yra monofoninės faktūros, todėl jų bosavimas skamba kiek neįprastai, tačiau, be abejonės, originaliai. Anot užrašytojo, „[...] jei daugelis daini-ninkų šią dainą dainuodavo, tai kai kurie imdavo ir tercija turavoti“ LTR 651(55); kar-tais galėjo būti „dainuojama tercija turavojant ir bosuojant“ (30). Ypač keistai skamba dainos „Stiklų langai“ (32) dviejų melodijų derinys (beje, ši daina jau buvo skelbta, tačiau pateikta tik viena – viršutinė jos melodija⁷). Dainos bosavimo partija užrašyta natomis, tad žinant J. Kartenio skrupulingumą, mums belieka patikėti būtent tokiu jos atlikimo būdu.

Minorinio atspalvio melodijos mums visų pirma asocijuojasi su dzūkiškąja tra-dicija (kaip žinoma, daugelis pietų dzūkų monofoninių melodijų yra minorinės). Iš tiesų, kai kurios gelvoniškių melodijos yra pietų bei rytų Dzūkijoje populiarių melo-dijų versijos (tad jas galėtume laikyti dzūkiškosios tradicijos tąsa), tačiau kai kurios, matyt, yra savitos, atspindinčios būtent šio krašto (galbūt plačiau – rytų aukštaičių) melodikos specifika. Norėčiau priminti, kad gana daug minorinio atspalvio melodijų yra užrašyta Rokiškio rajone, keletas – net šiauriniame Biržų rajone. Tiesa, aukštaitiš-kos minorinės dainos jau nuo seno glumino tyrinėtojus, pvz., Zenonas Slaviūnas yra suabejojęs žymios liaudies dainininkės rokiškėnės Emilijos Kuzaviniėnės padainuotų dainų „aukštaitiškumu“⁸. Be abejo, aukštaičių ir dzūkų vienbalsumo ištakų ir sąveikos klausimas etnomuzikologų dar nėra iki galo iširtas, jis reikalautų atskiro dėmesio.

Gelvoniškių mažorinio atspalvio vienbalsės melodijos nėra didelės derminės įvairovės. Greta siauresnio ambitaus (kvarttoninių, kvinttoninių) melodijų yra ir pla-tesnės apimties. Jose vyrauja joniška dermė. Tačiau daugumos melodijų atramos tonai atskirose padalose yra nevienodi. Jie keičia dermės atspalvius, kartais pasitaiko mik-solidiškos dermės melodijų, pvz., „Šian-dien vėlų vakarėlių“ (41).

Kai kuriose šių melodijų ypatingą reikšmę įgauna IV laipsnis (kartais drau-ge su VI laipsniu), pvz.: „Vaikščioj mer-gelė“ (25), „Oi broli, broli“ (45), „Tu rū-tele, tu žalioji“ LTR 650(15) ir kt. Įdomu, kad keletas tokių melodijų gelvoniškių dainuojamos ne vienu balsu, bet, anot J. Kartenio, pritariant „IV ir I triskambių laipsniais“ LTR 649(27, 25).

⁷ Lietuvių liaudies melodijos, sudarė ir parengė Jad-vyga Čiurlionytė, antrasis pataisytas ir papildy-tas leidimas, Vilnius, 1999, nr. 35.

⁸ Kaip rašo Živilė Ramoškaitė, „[...] po daugelio me-tų E. Zaukaitė (Kuzaviniėnė) prisipažino etnomuziko-logei Zofijai Puteikienei, kad, dainuodama motinos dai-nas, labai bijojusi Zenono Slaviūno ir jaudinosi: ją glumino kategoriškas įrašinėtojo teigimas, atseit ta ar kita melo-dija esanti dzūkiška ir negali būti aukštaitiška... Ji visai nesuprato, ką jis turi omenyje – juk ji dainavusi iš motinos išmoktas dainas!“ (Ramoškaitė Ž., Dainos tapatybė ir kaita moderniojoje kultūroje, Tautosakos darbai, XVIII(XXV), Vilnius, 2003, p. 59.)

Vis dėlto daugelyje mažorinio atspalvio melodijų vyrauja V laipsnis, pvz., „Piršlys šelma melagis“ LTR 651(41), „Ant marių kranto sėdėjau“ LTR 649(32) ir kt. Neretai greta V laipsnio didelės reikšmės įgauna ir III laipsnis, pvz., „Kur mano tėvelis gėrė“ (42), „Išgriuvo uodas“ (37) ir kt.:

Aptariamose kvinttoninės arba terckvinttoninės dermės melodijose, kurių Gelvonų apylinkėse užrašyta ypač daug, dažnai iš viso nėra IV laipsnio (arba jis pasitaiko itin retai – visoje melodijos atkarpoje tik vieną ar kelis kartus, ir tai ne kaip atraminis, bet tik kaip pereinamasis garsas). Garsaeiliai be IV laipsnio neretai tampa derminiu pagrindu ne tik vienbalsės ar „tarpinės“ tarp vienbalsumo ir daugiabalsumo, bet ir daugiabalsės homofoninės faktūros melodijoms⁹. Ko gero, tokį anhemitoninį garsaeilį galėtume laikyti vienu iš išskirtinių Gelvonų krašto melodikos bruožų. L. Burkšaitienė, minėto garsaeilio dermių aptikusi ir kitose Aukštaitijos vietovėse, vis dėlto išskiria savitą Gelvonų intonacinį žodyną¹⁰. Dauguma melodijų, kurių garsaeilyje nėra IV laipsnio, palydimos bosuojančio (pritariančio I ir V dermės laipsniais) balso partijos. Jų intonacinis branduolys – tercinio trichordo III-II-V laipsniai. Neretai šių melodijų baigiamoji kadencija pagrįsta V-II-III(I) laipsnių intonacine seka, pvz.: „Oi Dieve mano, Dievuli“ (28), „Joja atajoja“ (14), „Oi, veža mane svetimon šalėlėn“ (26), „Tėvelio dvarely beržai augo“ (31) ir kt.

Melodijoms, kurių intonacinis branduolys yra minėtas tercinis trichordas, pritari bosuojant tik dviem skirtingais garsais – labai patogiu ir paprastu. Toks galėjo būti senovinis pritarimo būdas, tikęs ne tik daugiabalsės, bet ir vienbalsės arba „tarpinės“ faktūros melodijoms. Pastarosiose abu balsai vietomis sueidavę į unisoną, pvz., „Skrenda vanagas“ (19).

Galima daryti prielaidą, kad bosavimą minėtais dviem garsais galėjo „paruošti“ Gelvonų krašte dainuotos vienbalsės melodijos su subkvarta (t. y. apatiniu V laipsniu). Šią prielaidą lyg ir patvirtintų dainos „Aš pasėjau avižų“ (5) melodija, kuri yra minorinio atspalvio terctoninės dermės su subkvarta, bei J. Kartenio komentarai: „Pirma šios dainos dalis buvo dainuojama vienu balsu arba bosuojant per **la** (**a**) ir **mi** (**e**). Antroji dalis tercija turavojama“. Čia reiktų patikslinti, kad J. Kartenio teiginys „tercija turavojama“ nereiškia pritarimo vien tercijos intervalais. Tai rodo dainos „Išjojo jojo“ (59), kuri turi analogišką komentarą, natomis užrašyta pritarimo partija.

Įdomu, kad labai panaši intonacinė sandara (m. 3) būdinga ir vienai iš savitų šio krašto sutartinių – „Ten, už marių mėlynujų“ (2). Tik pagrindiniame balse čia nėra subkvartos – ją prideda du pritariamieji (dviem arba trim garsais bosuojantys) balsai¹¹.

Subkvartos liekanų esama ir daugiabalsės bei tarpinės faktūros melodijo-

⁹ Įdomu, kad garsaeilis be IV laipsnio bei labai panašios intonacijos būdingos ir vienai iš vienbalsių minorinio pobūdžio melodijų – „Oi, grūdi liūdi“ LTR 651(24).

¹⁰ Burkšaitienė L. *Min. veik.*, p. 26–27.

¹¹ Beje, labai panašią sandarą (mažąją terciją pirmajame balse ir kvartą – antrajame) turi ir palyginti netolimoje – Želvos – apylinkėje (Ukmergės r.) J. Kartenio užrašyta dvejinė sutartinė „Antinas antelė vadinojo“ LTR 963(22), kurią pagiedojo O. Petrauskienė, kilusi iš Rokiškio apskrities Kriaunų kaimo.

se, pvz., „Žalia žolelė prie lygumėlės“ LTR 649(39), „Išgriuvo uodas“ (37) ir kt. Beje, pastaroji daina išsiskiria savitu pritarimo būdu, kuris pagal užrašytojo pastabą nėra visiškai aiškus: „*Dainuojama dviem balsais: viena melodija eina šalia kitos, vietomis susikirsdomos*“.

Tačiau grįžkime prie melodijų, pagrįstų III-II-V laipsnių trichordu ir neretai besibaigiančių V-II-III(I) laipsnių sekos kadencija. Gana didelė jų dalis, anot J. Kartenio, buvo pritariamos ne bosuojant, bet tercijomis, pvz., „Sesutėla miela“ LTR 650(7), „Sėskis, panyte“ LTR 650(4) ir kt.

Išanalizavus visas turimas Gelvonų krašto melodijas, galima teigti, kad anhemitoninio garsaeilio (t. y. garsaeilio be IV laipsnio) daugiabalsės faktūros melodijos būdingos senesnio klodo melodikai. Dėmesio vertas faktas, kad apie 90% minėto garsaeilio melodijų sudaro vestuvinės dainos. Kaip žinoma, vestuvinis repertuaras visoje Lietuvoje ilgiausiai buvo susijęs su funkcija, t. y. XX a. pirmojoje pusėje jis dar aktyviai vartotas vestuvių apeigų metu. Nenuostabu, kad nuolatos kartojamos, naujesnės (galima sakyti, aukštaitiškos) melodikos nepaveiktos senosios vietinės melodijos ilgam įstrigo žmonių atmintin. Drauge su jomis – ir saviti atlikimo būdai.

Kalbant apie Gelvonų krašto muzikinio folkloro savitumą, reiktų paminėti keletą originalių kūrinių. Vienas jų – „Dūda“ (56). Tai senoviškas šokis, kurio tekste minimi dūdos (t. y. dūdmaišio) gamybos momentai („išsukimas“, „ronos darymas“, „mieros išėmimas“, „instrajijimas“). Besikartojantys garsažodžiai „*tyr lyr*“ bei nesudėtinga terckvintinė melodija, pagal kurią šokamas ir kitas gelvoniškių senoviškas šokis „Gaila man“ (57), primena ir patį dūdos skambėjimą. Beje, „Dūda“ laikytinas vienu iš svarių faktų, patvirtinančių dūdmaišio populiarumą pietryčių Lietuvoje.

J. Karteniui Gelvonuose pavyko užrašyti ir keletą sutartinių. Viena – „Ten, už marių mėlynųjų“ – jau trumpai aptarėme aukščiau. Tai savitas archajiškos terctoninės melodijos su dviem bosuojančiais balsais pavyzdys. Siauras ambitus bei terctoninė dermė būdinga ir senoviškam šokiui „Va teip sėjau linelius“ (55), kuris šiek tiek primena Dėltuvoje užrašytos sutartinės „Kaip sėjau linelį“ LTR 836(59)¹² vieno balso intonacinę sandarą (tiesa, šios sutartinės terctoninė dermė praplėsta subkvarta). Matyt, gelvoniškių šokis galėtų būti vienbalse melodija virtęs sutartinės variantas. Tai rodytų refrenas „*šalavijo rūtele*“ bei šokimo būdas, būdingas sutartinėms.

Net dvi gelvoniškių sutartinės skirtos oželiui apdainuoti. Viena jų – „Išsivedžiau oželį“ (52) – šokama senų moterų ratu, yra siauro ambitaus (I balsas – m. 3 su subsekunda, II balsas – m. 3). Šokio charakterį paryškina akcentuota ritmika ir sinkopių figūros, lydinčios garsažodžius „*tai to, tai tēla*“. Abi melodijos tarpusavyje dera įvairiais intervalais (prima, sekunda, tercija).

Antroji – „O tai mano oželis“ (53) – terckvintinės dermės su gelvoniškių dainavimo tradicijai būdingu bosavimu dviem garsais (I ir V laipsniais) antrajame balse. Tai vienintelis sutartinės su bosavimu pavyzdys, taigi lyg ir ne visiškai tradicinis (nors gal grynai vietinis?).

Gali būti, kad anksčiau tai buvusi monofoninė melodija, kuriai, laikui bėgant, atsirado poreikis pritari – bosuoti. Dėmesį patraukia ir savitas sutartinės tekstas, kuriame minimas oželio pjovimas rudėnį. Matyt, tai apeiginio ožio aukojimo, aprašyto daugelyje istorinių šaltinių, atspindys:

¹²Sutartinė paskelbta: *Sutartinės: daugiabalsės lietuvių liaudies dainos*, sudarė ir paruošė Z. Slaviūnas, Vilnius, 1959, t. 3, nr. 1311.

*Laikas rudenėlio, tai tėla,
Pjovė mano oželį, tai tėla,
Jau nešokinėja, tai tėla.*

Gelvonuose užrašytas ir vienas „Kazilio“ žaidimo variantas (54). Dauguma jų užfiksuoti Ukmergės rajone¹³. Gelvoniškių žaidimas „Tu kazilio, kazilio“ išsiskiria savitu unisoniniu-heterofoniniu atlikimu.

Etnomuzikologiniams tyrimams svarbios ne tik J. Kartenio užrašytos sutartinės, bet ir išsamūs jų komentarai. Užrašytojo pastabos prie kelių sutartinių patvirtina, kad tekstas neretai būdavo renkamasis (t. y. kuriamas) čia pat, giedant: „Šokio teksto didumas pareidavo nuo dainininko sugebėjimo naujus posmus sukombinuoti, sudėti“ (52); „[...] dažnai šios sutartinės tekstas būdavo ilgesnis ar trumpesnis, – priklausė nuo „vedėjos“ sugebėjimo kombinuoti naujus posmus“ (2). Tai rodytų išskirtinį teksto rinkėjos vaidmenį sutartinių giedojimo tradicijoje¹⁴.

Sutartinės „Ten, už marių mėlynųjų“ komentaras patvirtina straipsnio autorės iškeltą prielaidą, kad kai kurių sutartinių skirtingų melodijų atkarpų intervalas kartais gali būti ne visiškai tikslus (kalbama apie sutartines, skelbtas Z. Slaviūno tritomyje). Nykstant grupinio giedojimo tradicijai, jis galėjo būti primirštas, ypač jei melodija užrašyta iš vieno pateikėjo¹⁵: „Šią sutartinę man patiekęs Jurgis Unčiūrys padainavo tik atskirus sutartinės balsus, tačiau jų tarpusavio nutolimo (intervalų) nežinojo“. Dar viena vertinga pastaba – apie tik moterų dalyvavimą, giedant sutartinę: „Įsidėmėtina, kad šią sutartinę tik moterys dainuodavo“ (2). Moteriškiosios sutartinių atlikimo tradicijos klausimas jau ne kartą yra aptartas įvairiuose straipsnio autorės darbuose¹⁶.

Kaip ir kiekviename krašte, taip ir Gelvonų apylinkėse greta senojo klodo dainų užrašyta nemažai vėlyvesniojo ir vėlyvojo muzikinio folkloro pavyzdžių. Dalis melodijų nebeatspindi jokių lokalinių melodikos ypatybių. Tiesa, daugelyje romansų galima pastebėti ir slavų melodikos įtaką. Tyrinėtojams, norintiems gvildinti muzikinių dialektų savitumo bei sąveikos klausimus (o šie parankūs spręsti bendro pobūdžio etnogenezės problemas), pastarosios melodijos yra mažiau vertingos.

Išvados. Išanalizavus per 150 Gelvonų krašto dainų melodijų, kol kas galima padaryti tik kai kurias išvalgines išvadas. Galutines išvadas daryti sunkoka – originali Širvintų rajono melodiška etnomuzikologų beveik netyrinėta¹⁷. Svarioms išvadoms padaryti reikėtų aprėpti daug didesnę melodijų kiekį, vietines dainų melodijas palyginant su gretimų apylinkių – Širvintų, Musninkų ir kt. Viliamės, kad tai padaryti padės neseniai pasirodžiusios monografijos „Širvintos“¹⁸, „Mugninkai. Kernavė. Čiobiškis“¹⁹. Tam pravers ir ankstesniuose lei-

¹³Spausdinta: *Sutartinės*, t. 3, nr. 1388–1392, 1394.

¹⁴Račiūnaitė-Vyčiniene D. *Sutartinių atlikimo tradicijos*, Vilnius, 2000; Račiūnaitė-Vyčiniene D. *Sutartinės dainininkų lūpose (liaudies terminų reikšmės ir prasmės)*, *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2001, p. 101–113.

¹⁵Račiūnaitė-Vyčiniene D. *Sutartinių atlikimo tradicijos*, p. 78–85.

¹⁶Apie tai plačiau žr.: Račiūnaitė-Vyčiniene D. *Moterys – sutartinių atlikėjos*, *Liaudies kultūra*, 1995, nr. 1, p. 18–22; Račiūnaitė-Vyčiniene D. *Sutartinių atlikimo tradicijos*, Vilnius, 2000.

¹⁷Maloni išimtis – Kernavės apylinkių muzikinis folkloras: Krištopaitė D., Burkšaitienė L. *Kernavės apylinkių dainos*, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 321–356.

¹⁸Žr.: Širvintų apylinkių tautosaka Lietuvių tautosakos rankraštyne, tekstus parengė Povilas Krikščionas, melodijas – Živilė Ramoškaitė, *Širvintos*, Vilnius, 2000, p. 599–629.

¹⁹Žr.: Dainos nuo Musninkų, Kernavės ir Čiobiškio, tekstus parengė Giedrius Dringelis, melodijas – Daiva Vyčiniene, *Mugninkai, Kernavė, Čiobiškis*, Vilnius, 2005, p. 1021–1070.

diniuose paskelbta tautosaka²⁰. Be to, būtina giliau ištirti dzūkų ir rytų aukštaičių muzikinių dialektų paribio ypatumus. Tikėtina, kad tada geriau išryškės Gelvonų muzikinio folkloro savitumai.

J. Kartenio dėka šiame krašte pavyko užfiksuoti daugelį senojo klodo melodijų bei reliktinius atlikimo būdus – heterofoninį dainavimą bei bosavimą.

Jau dabar galima kalbėti apie savitą gelvoniškių melodijų intonacinį žodyną. Jį suformavusius veiksnius galbūt atskleis nuoseklūs tolimesni muzikinio folkloro tyrimai.

Straipsnio rankraštis gautas 2007 06 11, serijos „Lietuvos valsčiai“
Mokslo darbų komisijos įvertintas 2008 02 21, skelbti parengtas
2009 01 20.

Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje
„Gelvonai“, Vilnius, Versmė, 2009, p. 1037–1046 (vyr. redaktorė
ir sudarytoja *Vida Girininkienė*).

Straipsnio kalbos redaktorius *Albinas Masaitis*, korektorė *Rasa Kašėtienė*,
anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai (specializuotuose rinkinio skyriuose):

1. Straipsnio santrauka anglų kalba.
2. Žinios apie autorių.

© Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį svetainės www.llt.lt tekstą ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti interneto svetainės „Lietuvos lokaliniai tyrimai. www.llt.lt“ visą nesutrumpintą pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio paskelbimo svetainėje www.llt.lt datą.

²⁰Dar žr.: Tautosakos kūriniai, dainas parengė D. Krištopaitė ir L. Burkšaitienė, *Kernavė*, Vilnius, 1972, p. 390–407, 422–424; Tautosaka, Dainos ir raudos, tekstus parengė R. Sabaliauskaitė, melodijas – A. Nakienė, *Paparčių ir Žaslių apylinkės*, Kaišiadorys, 1997, p. 382–425, 433–436.